ských elektrotechnických továren o dodacích podmínkách nezlepšila mnoho, neboť zahraniční firmy neváží se touto dohodou. Celkem daleko neodpovídá u nás výnos elektrotechnického průmyslu velké duševní práci v něm vynaložené. Účelná koncentrace prospěla by zejména českým firmám, které by mohly lépe soupeřit s mocnými a vlivnými sesterskými závody světových firem ve Vídni.

Vzor pro takou koncentraci máme doma na našem strojnickém průmyslu. Uvádím jen letmo, že r. 1872 vznikla v Karlíně akciová společnost strojírny dříve Breitfeld, Daněk a spol. sloučením starší strojírny Breitfeld & Evans se strojírnou Daněk & spol. Tato společnost přikoupila za několik let Riese-Stallburgskou strojírnu v Ústí n. L., dále r. 1882 strojírnu Fr. Resky v Bubnech, r. 1897 Salmské železárny v Blánsku a konečně r. 1897 strojírnu Bolzano, Tedesco a spol. ve Slaném.

Podobný koncentrační pochod prodělala a i v nejnovější době prodělává Pražská akciová strojírna. Tyto příklady domácí tradice měly by býti vzorem i našemu průmyslu elektrotechnickému.

Dále jest třeba, aby se u nás všem elektrotechnickým otázkám věnovala ve veřejnosti a zejména v kruzích peněžních zcela mimořádná pozornost, abychom neztratili úplně nadějnou budoucnost v tomto odvětví průmyslové činnosti. (Pokračování.)

Sociální rozvrstvení městského obyvatelstva.

Dr. In. Arnošt Bláha.

Při každé společenské skupině jest důležitým činitelem jakost povaha elementů tuto společnost konstituujících, čili to, co nazváno bylo aktivním prostředím vnitřním. Neboť povahou těchto elementů řídí se i forma společnosti i zvláštní kvalita sociálních jevů probíhajících uvnitř společenské skupiny i konečně různé funkce této skupiny.

Obyvatelstvo městské bylo hned od počátku dosti různorodé. V městě zajisté bydlili jednak světští či církevní páni neb aspoň ministeriálové městských pánů, sem se stěhovali často též pozemkoví páni; jádro svobodného městského obyvatelstva tvořilo ovšem kupectvo a řemeslnictvo. Vedle toho byla tu též vrstva »chudiny«, obyvatelstva nesvobodného, uchýlivšího se sem z venkova, jež teprve později stalo se svobodným (po roce a po dni pobytu svého v městě, nebyl-li jednotlivec žádán zpět od svého pána) — a vrstva obyvatelstva, živícího se polním hospodářstvím; polní hospodářství ostatně pěstovali jako zaměstnání vedlejší i mnozí řemeslníci a kupci, zvláště pekaři, řezníci, mlynáři. Ale vlastním elementem městotvorným, elementem, který po stránce sociální město tak výrazně karakterisuje a odlišuje od jiných

skupin sociálních, zůstávají přece jen kupci a řemeslníci. Žádná z ostatních vrstev společenských, ač některé, jako vrstva panská, vrstva rolnická, tu existovaly již před vznikem města jako odlišné sociální skupiny, nemohla dáti a také nedala povahou své existence a svých životních zájmů vznik skupině městské. Tato jest teprve dílem odlišené vrstvy řemeslnické a kupecké a proto tyto dvě společenské vrstvy pokládáme za ohnisko městského života. Ti různí pánové, církevní, světští, pozemkoví, jich ministeriálové, náleželi k městskému obyvatelstvu vlastně jen svým bydlištěm, jen topograficky, sociálně patří do zcela jiného okruhu společenského. Podobně rolnictvo. Také kněžstvo a židy, ač v městech bydlili, pro jich výlučné postavení právní — u židů tomuto výlučnému postavení právnímu dán výraz též prostorovým jich oddělením od ostatního obyvatelstva — nutno, aspoň na dlouhou dobu, postaviti mimo obyvatelstvo městské, jež právě sociálně městskou skupinu karakterisuje. Kněžstvo ovšem, třebas právně stálo mimo městské obyvatelstvo a náleželo jinému stavu, jiné, úplně privilegované společenské třídě, můžeme do jisté míry též zařaditi do sociálního rozvrstvení pravého městského obyvatelstva, pokud totiž jest předchůdcem pozdějších svobodných povolání a pokud svojí funkcí lékařskou, učitelskou, právnickou či jinou ukojovalo rostoucí potřeby městského obyvatelstva a vycházelo vstříc nově vznikající tendenci v nitru městské skupiny po dalším odlišení, po další specialisaci, jak toho žádaly nové potřeby života stále složitějšího. Ale jen s tímto omezením.[1])

Hmotná stylisace města, v níž jsme postřehli určitou gradaci, jest jen viditelným exponentem sociálního rozvrstvení městské skupiny. Jako jest město rozlišeno materielně, tak jest i rozlišeno sociálně. Uprostřed, kolem tržiště a kostela, zámožní a starousedlí měšťané, v dalším okruhu menší obchodníci, řemeslníci a živnostníci a konečně v posledním okruhu u hradeb, vrstva chudá, dělníci, nádeníci. Nutno ovšem dodati, že hlavně s počátku rozdíly mezi jednotlivými okruhy nebyly příkré. Doba počáteční, toť doba stálého proudění, ustalování, hledání pevné sociální posice, přecházení z okruhu do okruhu. Pevná organisační forma městské skupiny se teprve vytváří. Tak vidíme, že venkovský nesvobodník v městě nabývá nejen svobody, ale že záhy, jakmile dospěl jisté hospodářské zámožnosti, zařazuje se i do vyššího sociálního

[1]) Srov. též, co píše na př. J. Kučera v Pamětech král. města Uh. Brodu, str. 207: »Obyvatelstvo městské byli měšťané a obyvatelé. Měšťané byli majetníci domů, kteří byli v plném užívání městských práv. Ti, kdož městského práva na sobě neměli, byli obyvatelé toho města. Noví měšťané se k městu pod moc a ochranu pána města připovídali a panu purkmistrovi a pánům rukou dáním slibovali poslušenství a že chtějí s městem zlé i dobré snášeti, jakž řád městský ukazuje; obyvatelé se k těm věcem jen přikazovali; ti jen pod ochranu města se dávali. Měšťané nejvíce byli řemeslníci, potom obchodníci a teprve zemědělci; však i řemeslníci a obchodníci provozovali polní hospodářství a chov dobytka. Obyvatelé byli panští úředníci, šlechta, kněží a majetníci chalup, t. j. domů bez městského práva.«

okruhu. V hospodářském i sociálním umístění je v té době stálý posun. Během doby ovšem ustalují se jisté hranice mezi jednotlivými okruhy. Děje se tak pod vlivem dělby povolání, hospodářské zámožnosti i pod vlivem tradice. Neboť třebas všecko městské obyvatelstvo spojuje v jeden sociální celek mnoho důležitých okolností, tak na př. hlavně ta okolnost, že všichni mají společnými potřeby a zájmy, jež karakterisují lidi, nevzdělávající půdu, odpoutané od půdy, se všemi důsledky z toho plynoucími, tak přece jen dělba povolání ohraničuje mezi nimi jisté okruhy. Jest tu zajisté jednak vrstva jednotlivců, kteří svá povolání, vesměs vyznačená odpoutaností od půdy, provozují zcela samostatně, jsouce sami majiteli všech prostředků výrobních, nutných k jejich povolání. To jest samo jádro městského obyvatelstva. Z něho a vedle něho vyrůstá společenský okruh zámožných kupců, soukromníků, jednotlivců odedávna svobodných. Prestiž tohoto okruhu tvoří jednak stará tradice osobní svobody jednotlivců, jednak tradice starousedlosti v městě, jednak hospodářská jich situace. Kromě toho na spodu fluktuuje masa, jež teprve včera vystoupila z nesvobody, jež jest tu jen elementem pomocným při jednotlivých povoláních, nemajíc sama prostředků výrobních, elementem, jejž městským obyvatelstvem neučinilo rozdělení, odlišení práce, nýbrž který sem přilákán byl zvenčí jednak snad i touhou po osobní svobodě, jednak různými výhodami městského života. Jako do této vrstvy padají někteří, kteří v boji o existenci ztroskotali, tak ovšem z této vrstvy zase během doby oddělí se jiní, kteří vniknuvše do některého povolání, ocitnou se ve vrstvě střední. Jinak tato poslední vrstva karakterisována jest nedostatkem tradice, nemá pevné base hospodářské a určitého profilu sociálního. Je to vrstva přípravná pro vrstvy ostatní, ale i jich pomocný nástroj a residuum jejích ztroskotanců.

To jest asi nejjednodušší schema sociální organisace městského obyvatelstva. Ale není definitivní. Co právě nejvíce karakterisuje městskou skupinu, jest, že to není jen organisace, nýbrž organisace organisací. Neboť uvnitř vrstvy společenské, která právě svým odlišeným povoláním tvoří nejpodstatnější vrstvu městské skupiny, vzniká řada okruhů zájmových, jichž povaha s počátku je pouze náboženská a hospodářská, později i právní a mravní.

Sociologická povaha řemesla a obchodu, proti rolnictví, spočívá v tom, že není bezprostředně určeno k ukojování vlastních potřeb životních. Rolník mohl žíti isolovaně, uprostřed svých polí a pastvin, a jeho práce mohla mu poskytnouti tolik, aby kromě půdy a dobytka nemusil býti odkázán na nikoho jiného. Jinak je tomu u řemesla a obchodu. Řemeslníkovi a obchodníkovi produkt jeho činnosti není přímým zdrojem výživy, on jest odkázán na jiné, kteří ať již výměnou ať odkupem umožní mu dosáhnouti prostředků ukojujících životní potřeby. Každý z těch, kdo s ním produkty své práce vyměňují anebo od něho odkupují, má své

vlastní zájmy, jež přirozeně při výměně či kupu hájí. Na druhé straně jest v městě hned od počátku více jednotlivců, kteří týmž druhem řemeslné práce snaží se potřebám vyměňujících či kupujících vycházeti vstříc. Kromě toho město samo — jakožto společenská a organisovaná skupina jednotlivců, kteří nejsou odkázáni na půdu — jest příkladem a vzorem, že zájmy jednotlivců lépe dají se obhájiti, spojí-li se tito jednotlivci v celek, než zůstanou-li osamoceni. To platí zvláště o poměru vůči moci správní a politické. Nad to po organisaci jednotlivců zabývajících se prací řemeslnou i obchodem volal sám egoismus jednotlivce, jenž právě v této organisaci zcela instinktivně a nevědomky hledal cestu k ukáznění sousedních egoismů, snad podnikavějších a výbojnějších. Tak vznikly uvnitř určité společenské vrstvy nové organisace, cechy. Nás tu nezajímají ani tak příčiny vzniku cechů,[2]) jako spíše sociologický smysl těchto společenských organisací, dokumentujících přirozenou tendenci městské skupiny ke složitosti. Ať již vznikly cechy jakýmkoli pochodem, jakýmkoli vývojem, patrně asi velmi pozvolným, ať se to stalo jakkoli, že původně neorganisovaná řemesla ustavují se přes náboženská bratrstva, mající povinnosti ke kostelu, v organisovaná společenstva, která mají své vlastní orgány, svoji samosprávu, všechny vlastnosti veřejnoprávních korporací, tolik jest jisto, že se pevněji organisují pod vlivem příčin hospodářských a sociálních jakožto zvláštní společnosti na ochranu výroby a odbytu a jakožto společnosti jednotlivců »stejného řemesla«, »stejného povolání«, a že později vymáhají si i svého vlastního soudce a kontrolora zboží, usilují o vlastní jurisdikci, o to, aby se staly subjektem práv a zajistily si ony »soukromé výhody« (privata commoda), jež na př. u nás Václav II. vyčítá bratrstvům brněnským, olomouckým a znojemským, že totiž mistři in cechis et capitulis měli jednati o spásu duší (bratrstvo zbožné!) a oni že jednali o soukromých výhodách;[3]) a konečně, že tyto

[2]) O příčinách vzniku cechů existují dvě hlavní theorie. Na jedné straně v. Below (zvláště v čl. »Die Motive der Zunftbildung im deutschen Mittelalter«) v Hist. Zeitschr. 109. I. — a F. Keutgen (Ämter u. Zünfte) vysvětlují vznik cechů z městského života hospodářského. Na druhé straně Eberstadt (Magisterium u. fraternitas, Ursprung des Zunftwesens) hledá původ cechů již v hospodářství dvorovém. — Otázka jest dosud sporná.

[3]) Winter, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve XIV. a XV. stol., str. 61. — Výhody ty spočívaly v tom, že pekaři prý nechtěli péci než třikrát v témdni, řezníci prý nechtěli dřív porážet, až staré maso prodali, koželuzi s řezníky prý zvláště na to se spojili (speciales habent uniones), že nepřipustí nikoho k dílu svého řemesla, kdo sobě u nich nezakoupí právo a cech, nebo nepojme dceru misterskou za ženu; koželuzi prý překáželi cizím ve vozbě kožích do města, ševci prý mnohé jiné ševce, kteří v městě bytují a k městu platí, ale ve spolku nejsou, nechtěli připustiti k trhům, všichni řemeslníci prý se shodli, že nepřijmou učedlníka do učení, leč rodiče jeho koupí právo tolika a tolika hřivnami, kterýchž peněz, když učedlník uteče nebo umře, sobě ponechávali, krejčí prý nedopouštěli mistrům, kteří nejsou v unii, aby u nich příchozí krejčíř pracoval. Na konec prý až i o tom se snesli (inter se statuunt), kdyby nově příchozí řemeslník nechtěl vstoupiti do jich spolku, že ho může kterýkoli člen bratrstva zabiti, pokutu za to že zaplatí spolek.

cechy staly se ohnisky nejen nových tradic hospodářských a mravních, nýbrž i jevištěm dále pokračujícího rozlišení městské společnosti, půdou rodící nové sociální problémy. Organisací cechovní rozdělila se určitá skupina jedné vrstvy městského obyvatelstva od obyvatelstva ostatního, stojícího mimo skupinu, a sice hlavně institucí nuceného přístupu do spolku (Zunftzwang, hájemství, přímus), jenž hlavně zajišťoval, že výhody trhu byly jen pro členy cechu, cizí z nich byli vyloučeni. Tím se vyvinulo jisté znerovnění i mezi těmi, kdož vykonávali touž práci řemeslnou, dle toho, náleželi-li cechu či nikoli. Kdežto s počátku všecka řemesla byla svobodná, neorganisovaná, později zřízením cechovním z trhu vylučováni nevolní řemeslníci živnostenští, kteří ovšem, nemajíce té technické podpory jako řemeslníci městští, spokojujíce se starými způsoby produkce a jsouce nad to od ostatních různými opatřeními uměle oddělováni (tovaryš městského řemesla nesměl vstoupiti do díla k řemeslníkovi panskému), nemohli v soutěži obstáti. Tak zřízením cechovním začala se uvnitř téhož povolání vyvíjeti jistá nerovnost právní a s ní ovšem i hospodářská. Ale i uvnitř cechů prvotní demokratické zřízení nepotrvalo. S počátku zajisté mistři, tovaryši i učedlníci žili v rovnosti opravdu bratrské. Sociální vzdálenost mezi nimi odměřena byla pouze věkem a výcvikem. Učedlník po čase stával se tovaryšem s platem, tento mistrem po odbytí mistrovské zkoušky, zaplacení určitých poplatků a po některých vstupních ceremoniích. Ale později mistři jednotlivých řemesel usilovali o to mistrovství zmonopolisovat pro svou rodinu, syna, zetě. Vynalézány všelijaké prostředky, jež ztěžovaly neoblíbeným tovaryšům úspěch při mistrovské zkoušce, poplatky vstupní zvyšovány, takže mistrovství stalo se chudým tovaryšům takřka nedostupným, při vykonávání mistrovského kusu žádána látka drahá, práce dlouho trvající. Naopak synům mistrů či jich zeťům atd. vstup usnadňován. Tak i mistrovství stalo se uzavřenou třídou, povoláním skoro dědičným, tovaryši naproti tomu nuceni setrvávati buď dlouho, buď navždy v námezdném, proletářském postavení. Cechy se rozlišily na menšinu mistrů a massu dělnictva, jež v 17. stol. vidíme zápasit mezi sebou.[4]) Již tu vidíme začátky bojů mezi prácedárcem a proletariátem a jsme zároveň svědky fakta, že to byla městská půda, na níž vzrostly moderní problémy sociální. Byl-li cech původně uvnitř úplně nediferencován, a měla-li diferenciace v něm pouze ráz kvantitativní, ponenáhlu začíná se diferencovati též kvalitativně. Toto sociální znerovnění nebylo, jak patrno, výsledkem přirozeně se uplatňujících schopností řemeslných, kterými jedni vynikali nad druhé a tím dobyli si vyšší posice hospodářské a sociální, nýbrž bylo způsobeno umělými zařízeními, zajišťujícími výhody egoistickým snahám mistrů; bylo zjevem nezdravým, jakmile cechy nestaly se jen ochránci výroby a odbytu řemeslné práce, organisačními středisky jednotlivců téhož

[4]) Srv. Mater, Le socialisme municipal 196, 198.

povolání, kteří všichni spravedlivě v nich viděli zabezpečena svá práva a podpírány své tendence k sebeuplatnění, nýbrž jakmile staly se zaopatřovnami misterských synků a příbuzných a vedly ke zmonopolisování řemesla v rukou lidí bohatších, tedy k jistému zkapitalisování řemesla. To musilo vésti k ochabnutí společného zájmu všech k instituci cechovní, k oslabení hospodářské a sociální solidarity, kterou cechy s počátku s takovým úspěchem vypěstily, ke zkostnatění cechů a jich úpadku, jakého se dožily ve druhé polovici stol. 16. a ve stoletích následujících. Ovšem že příčin úpadku bylo, jak jinde uvidíme, více. Zde jen nutno poznamenati, že sociální otázka hlásila se u nás uvnitř cechů již ve stol. 14. prvními symptomy, věštícími příští sociální bouře, ke svému právu. Již tehdy tovaryši poznávali, že sociální soukromoprávní zájmy mistrů nejsou totožny se zájmy jejich, již tehdy počali pociťovati sociální rozpory, jež je dělily od mistrů, a počali se brániti. R. 1351 konšelé budějovičtí nuceni jsou smiřovati mistry soukeníky s jich tovaryši stran mzdy a jistě případ ten nebyl jediný. Jinde hnutí tovaryšská dějí se již dříve, ve Francii již ve 13. stol. Vyskytují se i stávky tovaryšské. Ve Špýru r. 1351 tovaryši tkalcovští utekli mistrům pro malou mzdu. V Gdansku r. 1385 městský úřad tak byl rozezlen, že pohrozil tovaryšům pro stávku uši uřezati.[5]) To ovšem jsou výmluvné doklady, jak uvnitř cechů vznikají akutní sociální otázky, dokumenty pokračujícího znerovnění hospodářského a sociálního.

Ale nejen uvnitř cechů, nýbrž i mezi jednotlivými cechy vyvinula se poznenáhlu jistá sociální hierarchie. Cechy byly jednak prosté, jednak složené, jinak též zvané spolucechy. Spolucech obsahoval dvě, tři i více řemesel, jež byla buď rovnoprávna, nebo jedno druhému podružno. Z toho poměru podružnosti vyvinuly se mezi cechy spory o přednost. Tak na př. mezi řemenáři a uzdaři, ševci a koželuhy, pekaři a mlynáři a j. To byl počátek sociálního odstupnění mezi jednotlivými cechy. Ale vedle toho objevují se na počátku 16. stol. t. zv. vrchní cechy. V té době jest známo několik pražských cechů, vystupujících jako vrchní cechy nad cechy stejného řemesla měst venkovských. Poměr tento nebyl sice vždy poměrem podřízenosti organisace venkovské vůči organisaci pražské. Často to byl jen poměr zkušenějšího rádce u věcech organisace živnostenské a práv jejích k mladším societám.[6]) Ale přece jen někdy tato závislost byla tužší, jak patrno na př. z hádky kloboučnického cechu kutnohorského s vrchním cechem pražským z r. 1520, již rozhodli smírčí soudcové v tom smyslu, že venkovský cech ve věcech správních je autonomní; jen v přijímání cizích mistrů a tovaryšů jest obmezen vrchním cechem pražským, jemuž musí alespoň oznámení učiniti. V trestní juris-

[5]) Srv. Winter, Dějiny řem. a obch. 228 a n., 750 a n. Tu řada dokladů o tovaryšských stávkách.

[6]) Srv. Winter, l. c. 621.

dikci je obmezen co do výše pokut cechem vrchním, kterýž jest zároveň apelační instancí ve věcech sporných a trestných; konečně cech pražský nařizuje stejnost obchodního řádu jarmarečního. Z toho je patrno, že tu nejde o poměr dvou organisací rovnoprávných, nýbrž o poměr cechů podružných k cechu vrchnímu.[7]) Podobné vrchní cechy měli též koželuzi, kováři a zámečníci, kožešníci, hrnčíři a j. Jimi nejen prolamována, podobně jako též cechy meziměstskými a interlokálními, uzavřenost městské sociální tradice, nýbrž pojem solidarity sociální a hospodářské rozšířen a vztahován nejen na členy cechů uvnitř jedné městské skupiny, ale i na všechny cechy a jednotlivce v rozsáhlejším territoriálním ohraničení. Nad to tato širší organisace neměla ráz jen pouhého vedle sebe stavění jednotlivých skupin v ní obsažených, navzájem úplně rovných, nýbrž dávala výraz jistému podřízení a nadřízení, jistému seskupení kolem střediska sociálně a právně vyvýšeného.

Ale byla tu ještě jiná stupnice sociálních rozdílů, jež zároveň naznačovala rozdělení politické moci v městě. Jako na př. ve Florencii povolání byla rozdělena na vyšší (arts majeurs)[8]), jichž bylo sedm, a na nižší (arts mineurs), jichž bylo čtrnáct, tak týž rozdíl mezi povoláními nižšími a vyššími ustaloval se ponenáhlu i ve všech jiných městech. Řemeslníci seskupovali se zajisté nejen dle určitých řemesel, ale vrstvili se též dle poměru svého ku práci a k hrubé látce, již zpracovávali, dle majetku i dle postavení svého, jaké zaujímali ve správě obecní. Byli tu jednak řemeslníci, kteří si opatřovali potřeby životní prací svých vlastních rukou, kteří pracovali ve vlastní dílně, vlastními nástroji, z vlastní suroviny či ze suroviny dodané, hlavně na objednávku, dále ti, kteří pracovali hlavně pro trh a z nichž ponenáhlu se vyvíjeli obchodníci, mající sklad určitého druhu produktů řemeslných, organisující řemeslnou práci a její odbyt již poněkud kapitalisticky, a konečně tu byli řemeslníci, kteří se nemohli udržeti jako samostatní mistři, pracujíce hlavně pro skupinu předcházející a stojíce asi na stejném sociálním stupni s tovaryši. Ti, kdož pracovali vlastní rukou, řazeni mezi řemesla nižší, naproti tomu obchodníci pro trh a obchodníci vůbec, kteří, zaměstnávajíce různé pomocníky a příručí, sami nepracovali, řazeni k povoláním vyšším. Mezi povoláními vyššími zase na př. suken kroječi, zbrojíři, bankéři pokládali se za povolání lepší, za jakousi elitu mezi vyššími zaměstnáními. Také u nás v Čechách suken kroječi nazýváni »honestiores«.[9]) Obchodníci mající sklad, obchodníci ve velkém dívali se zase na maloobchodníky trochu svrchu.

Toto sociální odlišení mezi jednotlivými povoláními vzniklo z mnoha příčin. Předně tu účinkoval poměr ku práci fysické,

[7]) Winter, l. c. 625.
[8]) Srv. Mater, l. c. 202.
[9]) Winter, l. c. 61.

k výrobní látce. Vidíme, že jednotlivec, začneme-li řadu u rolníka, se od půdy, hmoty, fysické práce čím dále tím více emancipuje. Rolník jest ještě zúplna v jejím područí. U řemeslníka poměr jest již volnější. U maloobchodníka sice ještě hmotná práce značně padá na váhu, zvláště při primitivní formě obchodu, pokud má ještě ráz kramářský a kdy mnoho pracovní energie využije se na vážení, balení, krátce na práci čistě hmotnou. Ale jakmile z Italie rozšíří se ve středověku umění počtářské a zatlačí stará, těžkopádná počítadla, přesunuje se význam obchodu z činnosti hmotné více na činnost duševní, spekulativní, kalkulující. U velkoobchodníka již převládá. Jednotlivec stojí se svými schopnostmi nad hmotou, nad výrobní látkou, emancipoval se od ní, je vůči ní samostatný. Nezáleží už na výrobní látce, na hmotném předmětu, kterým obchoduje, nýbrž na jeho činnosti duševní. Tento přesun od práce hmotné ku práci duševní, který právě se uskutečnil na půdě městské, vtiskuje i povoláním nové, vyšší hodnoty a podmiňuje odstupnění jednotlivých povolání.

Vedle toho ovšem účinkovaly tu též poměry majetkové. Zajisté že majetek již tehdy byl zdrojem sociální moci, již proto, že umožňoval vstup do měšťanství, ať zakoupením domu, ať zaplacením poplatků vstupních. Umožňoval nad to osvobození od hmotné práce, otvíral cestu k povoláním vyšším, na př. tím, že jeho pomocí bylo možno organisovati prodej řemeslných výrobků ve velkém, řeměslo provozovati do jisté míry kapitalisticky. Popřával času, aby jednotlivci mohli se věnovati záležitostem týkajícím se městské správy, jimž přirozeně nemohli se tolik věnovati ti, kdož povoláním svým nuceni byli celý den meškati v krámě neb v dílně. Tak vidíme, že se tvoří jakýsi druh městské aristokracie z kruhů bohatých měšťanů, majitelů domů a obchodníků, která se zmocňuje úřadův obecních, městské správy a usiluje ji pro sebe monopolisovati. Městský řemeslník, měl-li ovšem dům, dostal se u nás mezi městské konšely asi hned na počátku měst (aspoň již v nejstarších dobách nalézáme mezi měšťany řemeslníky), v Německu dostává se ke spoluvládě v městě ve 14., ba někde teprve v 15. století.[10]) Ovšem že převahu v městské správě měla právě ona obchodní a měšťanská aristokracie. Bylo přirozeno, že účast na městské správě, právě proto, že s ní spojena byla moc, zajišťovala vysoké místo v sociální hierarchii, když bychom již mlčením přešli tu okolnost, že majetek sám byl mocí a že v čele obecní správy stáli obyčejně starousedlí měšťané, jež sama tradice starousedlosti vyvyšovala sociálně nad ostatní obyvatelstvo městské mladšího původu. Tak z městského obyvatelstva během doby se odděluje a nad ním se vrství společenská skupina, jejíž sociální prestiž založen jest na hodnotě vzniklé přesunem práce, na majetku, na účasti v městské správě a na rodové tradici. Synové této městské aristokracie věnují se většinou svobodným

[10]) Winter, l. c. 62.

povoláním, a to tím spíše, čím více k povoláním těmto ve středověku potřebí bylo majetku a čím výlučněji v důležitých sociálních postaveních usazováni jen bohatí. Jakmile ovšem povolání svobodná z neplacených — aspoň většinou — stanou se placenými a jakmile později rozvoj a zdemokratisování školství umožní k nim přístup, pronikají do těchto povolání jednotlivci všech vrstev. Vzniká nový okruh společenský, nový stupeň sociálního odlišení, jenž pro povahu své práce a pro své hmotné zabezpečení stává se cílem všestranného usilování. Ani tento okruh není ovšem zase zcela homogénní, i on uzavírá v sobě menší skupiny, jež však všecky dohromady spojuje vedle jiných okolností hlavně to, že jednotlivci jejich existenci svoji nezaložili ani na práci hmotné, ani na kapitálu, nýbrž na vzdělání a práci duševní.

Vedle toho poznenáhlu vzniká skupina podnikatelů průmyslových, kteří nejsou již organisováni cechovně. Vývoj tento souvisí s rozvojem kapitalismu a ovšem i s celou řadou podmínek příznivých průmyslovému podnikání. Vedle řemesla pracujícího pro lokální odbyt byl tu vlastně již dávno průmysl, jenž pracoval pro širší trh, průmysl organisovaný kapitalisticky. Byl to hlavně průmysl textilní, uhelný, kovo- a dřevoprůmysl, papírnictví, porculánový průmysl, hedvábnictví a j. Ovšem že se vznikem strojů, zdokonalením dopravnictví a s pokroky technické chemie toto odvětví výrobní bylo úplně zrevolucionováno, poměry výrobní a odbytové pronikavě se změnily. Právě proto, že průmysl pracoval pro širší trh, vyvíjel se úplně mimo cechy, neboť zřízení cechovní, příliš úzkoprsé a příliš omezené na malý rámec města, nemohlo stačiti jeho tendencím. Cechy ostatně samy, stojíce před novými podmínkami výrobními a odbytovými, brzy poznaly, že organisace jejich se přežila, neboť veškeren technický a hospodářský pokrok dál se mimo ně a ony samy svými nepatrnými prostředky konkurenci kapitálu čeliti nemohly. Pozbývají svého významu a úpravu výroby a odbytu po nich přejímá stát. Průmysl sám ovšem, třebas vznikl na půdě městské — dnes už není vázán na městskou půdu — a nemohl jinde vzniknouti než na městské půdě a pro ukojování městských potřeb, přece jen, mluvíme li o vytvoření sociálního rozvrstvení městského obyvatelstva, hraje už úlohu druhotnou. V některých případech byl sice též elementem městotvorným, na př. u Kutné Hory, Jihlavy, Kladna, ale většinou přistupuje, přidružuje se jen k ostatním, dříve uvedeným činitelům městotvorným. Rozšiřuje řadu skupin sociálních, na něž se vrství městské obyvatelstvo, a zvláště dnes komplikuje sociální život měst novými sociálními problémy, hlavně tím, že položil ještě větší důraz na kapitál než obchod, že rozvrátil organisaci cechovní, že práci hmotnou odosobnil a že přispěl k organisaci nové třídy sociální, třídy dělnické. Tím ovšem též podstatně změnil ráz městského života.

Po šesti až sedmi stoletích své existence město tedy představuje společenskou skupinu sociálně značně rozlišenou. Rozdě-

lení práce a její jisté odhmotnění dalo vznik celé stupnici sociálních hodnot. Uvnitř městské skupiny rýsují se obrysy nových sociálních formací, podmíněných ve svém zrození růzností povolání, novostí potřeb městského života, formací, od nichž jde dále vývojová linie k novým okruhům sociálním, vzniklým odlišením z různých příčin nad prvotními. Tyto sociální formace představují určitou hierarchickou stupnici,[11]) mají svou raison d'être v tom, že jsou orgány nových městských potřeb, že existencí svou plní funkce, jichž složitý městský organism potřeboval ke svému obhájení, v tom, že jsou nezbytným prostředím pro ukáznění a vypěstění určitých vlastností, nutných každému povolání, má-li se nejen udržeti, ale dále vyvíjet, vlastností sociálních, jež by se nikdy nevyvinuly u jednotlivců neorganisovaných. Tyto společenské formace jsou to, jež zpracovávajíce individua na bytosti sociální, teprve náležitě vypracované, sociálně obroušené, pro solidaritu uzpůsobené, zasazují je jako činorodé jednotky do rámce širší organisace. Cechy nevychovávají jen pro sebe, nýbrž i pro obec, obec zase pro širší skupinu společenskou, národ, stát.

Řemeslnická otázka v Bosně a Hercegovině.

U příležitosti ustavení pražské sekce svazu bosenských interesentů v pražské obchodní a živn. komoře přednesl 24. února 1913 Dr. **Vojislav Besarovič,** tajemník obchodní komory v Sarajevě.

Technický a organisační stav řemeslnické otázky v Bosně, jak se jeví dnes, je podstatně ovládán historickým vývojem a tradicemi. Abychom si dovedli jasně uvědomiti základní směry a možnosti rozvoje řemeslnického problému v Bosně a Hercegovině, musím se tedy stručně zmíniti o hlavních stránkách vývoje v minulosti.

Dle tradic až do nejnovější doby zachovaných postupoval vývoj řemesla v Bosně a Hercegovině celkem tak, jako v ostatních státech balkánských, jež byly podrobeny panství tureckému. Docela obdobné rysy vykazují živnosti zvláště v Srbsku, o čemž cenné zprávy podává dr. Dragustin Dučić ve své hospodářsko-historické studii o vývoji živností v Srbsku, která mi často velmi dobře posloužila při vzájemném srovnávání jevů srbského vývoje s vývojovými ději ostatního Balkánu.

Až do 16. věku neměla řemeslnická otázka v balkánských zemích nijaké zákonné úpravy. Vládla zásada naprosté volnosti.

---

[11]) Taková hierarchická stupnice byla mezi jednotlivými německými cechy. Za nejlepší pokládáni soukeníci, k nim řadili se kožešníci, sládci, pekaři. Naproti tomu tkalci pokládáni, jak uvádí Heil (Die deutschen Städte und Bürger im Mittelalter, 69) za »unehrlich«, a »unzünftig«, snad prý, dle Heila, proto, že se povolání tomu věnovali hlavně rolníci a Slované.